

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Політична психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №10. Лідерство та вождізм

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук,
доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії
культури, к. психол. н., доцент Віденєєв І. О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Психологічний феномен лідера.
2. Психологічні типи лідерів.
3. Феномен вождізму.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Тарасов С. Ю. Політична маніпуляція як феномен у політичному аспекті. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 67–71.
5. Бедрак Н. М. Лобістська діяльність як складова процесу політичного представництва. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 204–207.
6. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навч. посібник / В. А. Гошовська, авт. кол.; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2013. 300 с.

Допоміжна

1. Керівництво та лідерство в системі державної служби: навч.-метод. посібник / В. А. Гошовська, Ю. В. Ковбасюк, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2011. 144 с.
2. Авер'янова Н. Сучасна політична еліта: перспективи розвитку. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 42. С. 29–38.
3. Козловець М. А. Політична еліта як чинник цивілізаційного поступу України. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1. С. 20–26.
4. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. *Вісник національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 3. С. 175–182.
5. Політика в особах / за заг. ред. Ф. Рудича. Київ.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 398 с.
6. Рибалка С. В. Якісні параметри регіональної політичної еліти в контексті державного будівництва: на прикладі сучасної України. *Гілея*. 2015. № 6. С. 391–395.

Текст лекції

1. Психологічний феномен лідера.

Природа політичного лідерства складна і суперечлива. Вона стало об'єктом ґрунтовного дослідження різних соціальних наук. У сучасній політології існує широкий спектр концептуальних інтерпретацій даного

феномену і причини його виникнення.

Серед причин виникнення політичного лідерства основними є концепції особистих якостей, різновидами якої виступають волюнтаристська (Н. Макіавеллі, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, Д. Донцов та ін.) та аристократична (Арістотель, Ортега-і-Гассет, В. Липинський). В їх основі лежить уявлення про лідерство як результат впливу особливих якостей окремих осіб, якими вони володіють.

Другою поширеною концепцією є функціональна концепція лідерства. Американський учений Р.Такер розглядає лідерство як здатність особи визначити проблемну ситуацію з погляду своєї позиції або власної передбачуваної діяльності.

Інші дослідники (М. Герман, Т. Парсонс, Ю. Дженнінгс) вважають, що лідерство – це функція групи і можливості лідера жорстко детерміновані її інтересами, до якої він належить.

Своєрідне тлумачення лідерства дають класики марксизму, визначаючи лідера як особу, що має певні особисті якості (уміння, знання, авторитет, організаторський талант), та є виразником інтересів і волі певного класу, зокрема пролетаріату.

Лідерство - це закономірне соціальне явище, яке найбільш масове у групах. Лідерами є члени групи, здатні організувати її членів на виконання спільного завдання. Таке лідерство, на відміну від керівництва, виникає стихійно, воно нестабільне, пов'язане передусім з особистими стосунками між членами групи. Лідер більше поінформований, ніж інші члени групи, активний, має організаторські здібності, авторитет.

Лідер - це член групи, що спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в конкретній ситуації за наявності відповідних особистих якостей та об'єктивних обставин.

Лідерство можна розглядати в широкому розумінні - як здатність впливати на інших і на стан спільної діяльності - і у вузькому, коли лідер радикально впливає на стан справ у колективі і за багатьма якостями переважає інших.

Питання лідерства взагалі, його місця в суспільстві минулого, сучасного та майбутнього, перспективи розвитку та умови формування лідерів постійно хвилюють громадськість. З вирішенням цих питань люди пов'язують власні долі, прогнозують розвиток суспільства.

Оскільки серед інших проблем становить інтерес саме психологічний аспект проблеми лідерства, то розглядатимемо феномен лідерства з урахуванням цього аспекту.

Лідерство - явище досить індивідуалізоване, однак типи політичних лідерів можна виокремити за певними ознаками, рисами, якостями, тобто критеріями: прагнення до влади; джерела керівництва; функції в політичній системі; політична активність; ставлення до власної компетенції.

2. Психологічні типи лідерів

Американський політолог Г. Лассуел виокремлює три типи таких

лідерів:

- адміністратор;
- агітатор;
- теоретик.

Адміністратору властива ієрархічність у стосунках, він часто приймає компромісні політичні рішення.

Агітатор - це тип харизматичного лідера, що стає улюбленцем мас за рахунок успішного популізму, вміння декларувати прості та зрозумілі положення. Однак часто такий лідер вдається і до так званих закулісних методів політичної боротьби.

Лідер-теоретик - це стратег, який охоче розробляє перспективні плани, займається великою політикою, перекладаючи реалізацію поточних планів і реальних справ на помічників та підлеглих.

Найважливішим мотиваційним джерелом лідерства є потреба у владі. Влада, боротьба за неї наскрізь пронизують політичне життя будь-якого суспільства,

Лідерів класифікують за їх політичною активністю, за ставленням до власної компетенції: лідери-новатори, координатори, консерватори, владарі, адміністратори, бюрократи та ін.

Новатори - це неординарні, оригінальні лідери, які нетрадиційними способами намагаються досягти бажаних результатів.

Координатори - лідери, що вміють знаходити незвичні, але прийнятні компромісні рішення. Вони потрібні для стабілізації як влади, так і суспільно-політичної ситуації у країні загалом, особливо в умовах перехідного періоду.

Консерватори - не бажають приймати серйозні рішення. Вони можуть багато уваги приділяти реформуванню другорядних сфер, не зачіпаючи наріжних основ суспільства чи будь-яких окремих систем і процесів.

Владарі вирізняються насамперед певними егоїстичними рисами. Як правило - це стратеги, яких не цікавлять деталі політичної діяльності. Політичну владу вони утримують, формуючи відповідні нові відносини влади у малих чи великих впливових суспільних або політичних групах.

Адміністратори - це політики-професіонали, реалісти, які постійно підтримують зв'язок з народом і підкреслюють свою ідентичність з ним, захищаючи інтереси відповідної суспільної групи.

Бюрократи - це політики, що сліпо дотримуються певних догм, стереотипів у діяльності та управлінні.

З діяльністю політичного лідера тісно пов'язані такі діаметрально протилежні якості, як активність і пасивність.

Політична пасивність окремої людини - це звичайне явище, але воно стає загрозливим, коли набуває масового поширення серед класи або окремих соціальних груп і населення.

Разом з тим політична пасивність може бути і позитивною, коли відмова брати участь у політичних діях є формою протесту проти політичного гноблення, загрози безпеці людині та ін.

У різні історичні періоди політичному лідерові поклонялися, боялися його або шанували відповідно до того, як його сприймали.

Відповідний імідж, культ лідера може виявлятися у впливі на оточення через деякі досить складні об'єктивні обставини.

Так, культ лідера може бути створений, нав'язаний більшості пасивних громадян згори шляхом маніпулювання громадською думкою, інтенсивної і дієвої пропаганди. Це не становить труднощів саме тоді, коли в суспільстві низька політична культура, активність громадян, слабо впроваджуються демократичні норми громадського життя.

Культ політичного лідера різного рівня часто з'являється ніби "знизу", з ініціативи самих мас. Найчастіше такі явища спостерігаються під час кризових ситуацій у суспільстві, особливо на перехідних етапах його розвитку. Поступово люди розбираються в сутнісних характеристиках лідерів. Сотні імен політичних лідерів, які ще зовсім недавно були дуже популярними, зараз забуті. Тому проблема лідерства завжди має розглядатися у контексті конкретного суспільства та історичного часу.

3. Феномен вождізму

Вождізм - це політика, направлена на затвердження однієї людини в ролі незаперечного керівника. Для вождізму характерна особиста відданість одній людині - вождю, визнаному ідейному керівнику у жорстко централізованих структурах (державі, партії).

Особливого розвитку вождізм отримав після Першої світової війни, чому існують різні суперечливі теоретичні пояснення. Вождізм супроводжував багатьом тоталітарним суспільствам з різною ідеологією і політичною організацією. Вождізм як політико-суспільне явище відомий у СРСР, Німеччині, Італії, КНР, КНДР та інших країнах.

У СРСР марксизм – ленінізм якій був ідеологічною основою Радянської влади, в теорії відкидає вождізм, обмежуючи «роль особистості в історії». Однак деякі вчені вважають вождізм природним наслідком ленінізму. Наприклад, російський філософ М. Бердяєв вважав, що «ленінізм є вождізм нового типу, він висуває вождя мас, наділеного диктаторською владою».

Після Жовтневої революції 1917 року в Радянській Росії та СРСР стали використовуватися у множині і однині титули «вожді революції» і просто «вожді» стосовно до В. І. Леніну і Л. Д. Троцькому (останній іменувався «вождем Червоної Армії», а Г. Є. Зинов'єв - «вождем Комінтерну»).

До 1929 року було поширено множинне вираз «вожді партії»: С. М. Кірова називали «ленінградським вождем», С. В. Косіора - «вождем України».

З набуттям І.В. Сталіним всієї повноти влади ці вирази практично зникли. При розквіті культу особи Сталіна титули «Великий вождь», «Великий вождь і вчитель» використовувалися в офіційних публіцистиці і риторикі.

У Німеччині вождізм (Führerprinzip) був одним з постулатів нацистської

ідеології. Вже в 1921 році А.Гітлер проголосив «фюрерство» законом нацистської партії. Гітлера називали «Великим вождем імперії», а частіше просто вождем (фюрером).

В Італії за Муссоліні з 1922 по 1945 роки також був поширений принцип вождізму.

Муссоліні іменувався вождем нації - дуче.

Засновник КНР Мао Цзедун іменувався «Великим керманичем», тобто вождем.

Кім Ір Сена в тоталітарній КНДР називали «Великим вождем», а його сина - Кім Чен Іра - «Великим керівником».

Кім Чен Ір теоретично обґрунтував вождізм і розглядав взаємозв'язок партії і вождя:

«Вождь, партія і маси - це єдиний комплекс, який ділив спільну долю, горе і радість. Ми повинні ще тісніше згуртовувати весь народ навколо партії і вождя, зміцнювати силу єдності і згуртованості вождя, партії і мас».

При відсутності контролю за владою в традиційній і слаборозвиненій соціальній структурі сучасного світу лідерство підмінюється вождізмом.

По визначенню енциклопедичного словника вождізм це - владний інститут, властивий патріархально-родовим і феодальним суспільствам Сходу і Африки, заснований на особистому пануванні військового або феодального проводиря; тип владних відносин, заснований на особистій відданості персоні, що володіє верховною владою.

У політиці вождізм має місце в ідеологізованих, жорстко централізованих суспільствах і існує у виді ієрархії установ влади корпоративного характеру. У сучасному світі вождізм, як система влади, виступає у наступних видах:

- клієнталізм;
- непотизм;
- трібалізм.

У політичній системі клієнталізм виступає як ієрархії владних кланів, усередині яких панують відносини виду «клієнт-патрон». Просування політика за шаблями влади здійснюється всім кланом.

Непотизм являє собою рекрутування послідовників у правлячу еліту по ознаці родинності і близькості, а трібалізм – за земляцькими ознаками. Незалежно від типу ідеології, культури або релігії, вождізм скрізь розвивається як жорстко централізована, безконтрольна форма панування.

Основа переродження лідерства у вождізм полягає у відсталості соціальних відносин. Сприйняття дійсності стає ірраціональним, тому що відносини між вождем і його оточенням утрачають розумні основи.

Вождь прибігає до найбільш доступних маніпуляцій суспільною свідомістю, що сприймає все нове як далеке і вороже.

Ірраціональним стає прагнення оточення наділити вождя незвичайними здібностями, надзвичайною мудрістю і прозорливістю, знанням усього того, що повинні знати його близькі і підлеглі і, природно, країна і народ.